

Motion

1978/79: 1174

av Per Gahrton m. fl.
om rätten till målsägandetalan

Enligt traditionell rättsuppfattning är rätten till s. k. målsägandetalan, dvs. rätten för en målsägande att överta åtal om åklagaren beslutar nedlägga åtalet en av rättssamhällets grundpelare. Denna princip finns fastslagen i rättegångsbalken 20 kap. 9 § andra stycket. I 10 § görs dock en betydande inskränkning. Rätten till målsägandetalan gäller (enligt lag 1974 nr 573 som trädde i kraft 1 januari 1975) inte för vissa typer av brott begångna av vissa högre tjänstemän (ca 5 000). Enligt 7 kap. 4 § RB är riksåklagaren ensam behörig allmän åklagare vid underrätt och hovrätt i mål om ansvar eller enskilt anspråk på grund av brott som i utövningen av tjänsten eller uppdraget har begåtts av den som innehar eller uppehåller sådan ordinarie domartjänst eller tjänst som byråchef eller därmed jämställd eller högre tjänst vid statlig myndighet eller annan tjänst som omfattas av 15 kap. 4 § (1976:600) om offentlig anställning, ledamot av domstol eller central förvaltningsmyndighet, vilken ej är anställd hos staten, samt krigsman som bestrider regementschefs eller därmed likställd eller högre tjänst.

I den allmänna debatten (också i vida kretsar utomlands) har denna inskränkning i rätten till målsägandetalan blivit känd som "undantagslagen". I Sverige har inskränkningen på senare år särskilt aktualiserats i det s. k. Helmersfallet, då universitetsläraren Reinard Helmers med stöd av inskränkningen hindrades från att åtala en högre tjänsteman i ett mål där han i samma sak fått en lägre tjänsteman fälld för tjänstefel.

I motioner år 1978 hemställdes att inskränkningen i rätten till målsägandetalan skulle avskaffas. Justitieutskottet (JuU 1978/79:5) avstyrkte motionernas yrkanden, bl. a. med hänvisning till "önskemålet att skydda dessa tjänstemän mot obefogade åtal eller ogrundad talan om ersättning". Med stor majoritet följde riksdagen utskottet, endast 17 ledamöter röstade för motionskraven, 3 ledamöter markerade tvekan genom att lägga ned sina röster. Saken skulle därmed kunna anses politiskt utagerad. Men två viktiga förhållanden gör det motiverat att redan några månader efter riksdagsdebatten på nytt ta upp saken.

1. Det är uppenbart att många riksdagsledamöter i detta fall inte var tillräckligt förberedda på vad frågan egentligen gällde. I efterhand har ett stort antal ledamöter i olika sammanhang bekant att de antagligen skulle ha kunnat rösta för motionskraven om de varit bättre förberedda.

2. I debatten framkom tydligt att det hos framstående ledamöter i justitieutskottet finns en negativ syn på rätten till målsägandetalan som går mycket längre än gällande "undantagslag".

Utdrag ur debatten

BERTIL LIDGARD: "Det är till staten-arbetsgivaren som målsäganden skall hålla sig när han söker upprättelse och ersättning för den skada som han har lidit. Sedan är det arbetsgivarens sak att bedöma karaktären av den försummelse eller det brott som har förekommit och vidta åtgärder som hänger samman med förhållandet arbetsgivare-arbetstagare i gällande lagreglering --- Jag har funderat på om man inte i stället skulle gå den vägen att man införde den här åtalsfriheten för samtliga tjänstemän ---"

CARL LIDBOM: "Är det inte ett lite antikverat system att brott skall beivras genom åtal som väcks av enskilda personer? --- Jag har faktiskt rätt stor sympati för tanken att man i stället för att enskilda människor skall ha rätt att åtala andra människor, vare sig dessa är tjänstemän eller inte, skall överväga att gå den motsatta vägen: att avveckla allt vad enskilt åtal heter och låta åtalsbehörigheten ligga uteslutande på åklagarmyndigheten."

Två ledande företrädare för justitieutskottet menar alltså att rätten till målsägandetalan inte borde utvidgas, utan tvärtom avskaffas helt.

Ett visst stöd för denna uppfattning kan de hämta i ett betänkande av åtalsrättskommittén (SOU 76:47) Färre brottmål, i vilket föreslagits att målsägarens rätt till s. k. subsidiärt åtal helt skall avskaffas. Man bör notera att utredningens huvudmotiv är att "en ej obetydlig del av nu förekommande åtal enligt vad erfarenheten visar väcks av notoriska rättshaverister" (s. 333).

Från demokratisk utgångspunkt har det traditionellt betraktats som en viktig rättssäkerhetsgaranti att en människa som anser sig utsatt för brott har rätt att väcka åtal om åklagaren inte gör det eller nedlägger åtalet.

I motionen 1977/78:236 har en lång rad tidigare politiska ställningstaganden och juridiska principuttalanden åberopats.

Omsorgen om vissa högre tjänstemäns arbetsro och rädslan för s. k. rättshaverister kan självfallet inte få medföra att viktiga rättsprinciper sätts åt sidan. Tvärtom handlar det om två grundläggande säkerhetsgarantier i rättssamhället: möjligheten för den enskilde att själv driva sin sak och få den prövad även om vederbörande myndigheter inte anser att det finns tillräckligt fog för det och principen om likhet inför lagen.

Hemställan

Med hänvisning till ovanstående yrkas

1. att riksdagen uttalar sig för att rätten till s. k. målsägandetalan är en omistlig del av rättssamhället,
2. att riksdagen hos regeringen begär förslag om lagändring som

avskaffar de nu gällande inskränkningarna i rätten till målsägandetalan (dvs. lag 1974:543).

Stockholm den 25 januari 1979

PER GAHRTON (fp)

BERTIL FISKESJÖ (c)

GUSTI GUSTAVSSON (s)

OLLE WÄSTBERG (fp)

i Stockholm

KARIN AHRLAND (fp)

NILS HÖRBERG (fp)

BENGT SILFVERSTRAND (s)